

אורנה כץ-אתר

פרשת טיבוע אניית הצי האמריקני 'ליברטי': גלגולה של עלילה

פרשת טיבוע אניית הצי האמריקני 'ליברטי': גלגולה של עלילה

בשער המאמר:
אניית הצי
האמריקני 'ליברטי'
לאחר ההתקפה
הישראלית והסמל
הרשמי שלה

ב־8 ביוני 1967, ביום הרביעי של מלחמת ששת הימים, תקפו חילות האוויר והים של ישראל את אניית הריגול האמריקנית 'ליברטי' (USS Liberty), 34 אנשי צוות נהרגו ו־171 נפצעו. התקרית נחקרה שוב ושוב מיד אחרי האירוע וכעבור זמן. אך למרות הקביעה החד־משמעית של צוותי החקירה הישראליים והאמריקניים כאחד שהתקיפה הייתה תוצאה עגומה של רצף טרגי של טעויות אנוש, היא עוררה את דמיונם של רבים אשר מיאנו לקבל את העובדות כפשוטן. בעקבות זאת פרחו תאוריות קונספירציה חסרות בסיס, וגם היום, למעלה מארבעה עשורים לאחר האירוע, יש התומכים בהן. השאלות המעניינות ביותר בעניין זה הן: כיצד נוצר השקר שישראל תקפה את האנייה בכוונה תחילה? מי היה בעל האינטרס להפיץ שקר זה? ומה היו מניעיו?

במאמר זה אני מבקשת להתחקות אחר שורשיה של עלילת הפגיעה הישראלית המכוונת כביכול בספינה, ואסתייע לשם כך במסמך שרק לאחרונה הותר לחוקרים לעיין בו. מסמך זה שופך אור חדש על הפרשה העגומה שהאפילה על יחסי ישראל וארצות־הברית, וקושר לראשונה את הנשיא האמריקני לינדון ב' ג'ונסון (Johnson), לכאורה ידיד ישראל מובהק, להיווצרות הטענה השקרית ולניפוחה.

תקיפת 'ליברטי'

בבוקר ה־8 ביוני 1967 שייטה אניית הביון 'ליברטי', שסימנה AGTR-5, במרחק 24 ק"מ מחוף סיני, על גבול המים הטריטוריאליים של מצרים.¹ מיקומה סתר הוראות מפורשות של המטות המשולבים האמריקניים, אשר בליל ה־7-8 ביוני הגבילו את התקרבות האנייה ל־36 ק"מ מהחוף, ולאחר מכן ל־180 ק"מ מהחוף. אולם הוראות אלה לא הגיעו לאנייה. יתרה מזו, מאחר שחוות דעת מקצועית של אנשי המודיעין שעל הספינה הייתה שעל מנת לבצע את משימתם עליהם לקיים קשר עין עם החוף, החליט הקברניט ויליאם מק'גונגל (McGonagle) להתקרב לחוף על אף הסכנה הכרוכה בכך.²

מאמר זה מבוסס על חלק מעבודת הדוקטור 'משבר מלחמת ששת הימים, 1967: יחסי ישראל-ארה"ב במבחן', שכתבתי בהנחייתו של פרופ' מיכאל י' כהן, אוניברסיטת בר־אילן, תשס"ט. תודה מיוחדת שמורה לפרופ' משה גת מהמחלקה להיסטוריה באוניברסיטת בר־אילן.

- 1 מים טריטוריאליים של מדינה מוגדרים כיום כטווח של 12 מייל ימי (22.24 ק"מ). מעבר לטווח זה מוגדרת רצועה נוספת של 12 מייל ימי כמים רציפים, ובהם מותר למדינה לפעול על מנת להגן על גבולותיה. ישראל הגדירה את תחום המים הטריטוריאליים שלה בתחילת שנות השישים.
- 2 סגן אלוף מ' גרינברג, ראש ענף קרבות, מחלקת היסטוריה, 'תקרית תקיפת הליברטי', 7 בפברואר 1982, מוגבל, באדיבות מ' גרינברג; מ' אורן, שישה ימים של מלחמה: המערכה ששינתה את פני המזרח התיכון, אורייהודה תשמ"ד, עמ' 316; Joint Chiefs of Staff to the Commander in Chief, European Command (Lemnitzer), June 8, 1967, FRUS, 1964-1968, XIX, no. 199, <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v19/d199>

מטוס סיור של חיל האוויר הישראלי גילה את 'ליברטי' בבוקרו של ה-8 ביוני וזיהה אותה כאניית ביון אמריקנית. בצה"ל הניחו שכמו במקרים קודמים, האנייה תפנה ותתרחק מהמקום, ולפיכך נמחק מיקומה משולחן מרכז הידיעות החופי המרכזי בחיפה.

ב-11:24 אירעה התפוצצות עזה בחוף אלעריש, ככל הנראה כתוצאה מהתלקחות מחסני נשק מצריים. אך נציג חיל הים דיווח, בטעות, על הפגזת אלעריש מהים. בדיקה העלתה שאין במקום אניות ישראליות, ושלוש ספינות טורפרו נשלחו לנסות לאתר את האנייה שכביכול הפגיזה את החוף. ב-13:41 זיהו אנשי חיל הים הישראלי את 'ליברטי' כאנייה חשודה, מהירותה נמדדה ונמצא כי הגיעה לכ-30 קשר, נתון משמעותי ביותר בהתחשב בהוראות הקבע של חיל הים שאנייה שמהירות הפלגתה יותר מ-20 קשר תיחשב אניית מלחמה ולפיכך כלי של האויב. בבדיקה נוספת נמצא שמהירות הספינה 28 קשר, ושהיא בורחת אל עבר פורט-סעיד. הספינות הישראליות לא יכלו להשיגה, ולכן הוחלט להזניק מטוסים.³

סמוך ל-14:00 הגיעו לאנייה שני מטוסי מיראז', ירדו לגובה 3,000 רגל, וביצעו שתי הקפות לשם זיהוי. מאחר שלא זיהו את הסימנים שעל האנייה או את הדגל האמריקני, קיבלו אישור לתקיפה. בתוך דקות ביצעו ארבעה יעפי תקיפה ודיווחו על פגיעות בגוף האנייה. לדברי קברניט 'ליברטי' גרמה התקיפה להפלת הדגל האמריקני שהתנוסס על התורן. שני מטוסים נוספים ביצעו עוד יעפי תקיפה ופגעו במכלי דלק, והפגיעה גרמה לשרפה גדולה על הסיפון. בשלב זה לא הגיבה האנייה, ועל כן ירד אחד הטייסים ליעף נוסף וזיהה את האותיות GTR-5, חלק מקוד הזיהוי של 'ליברטי'. הטייס הישראלי דיווח מיד לבקרה על הזיהוי וקיבל הוראה לעזוב את האנייה לאלתר. בשלב זה הורה סגן אלוף כסליו, הבקר הבכיר במרכז השליטה של חיל האוויר, לשלוח מסוקים לעבר האנייה על מנת לאתר ולמחות ניצולים. ב-14:16 עזבו מטוסי המיראז' את הזירה.

אך בכך לא תמה התקיפה, שכן עתה התקרבו אל היעד שתי ספינות טורפרו של חיל הים הישראלי. ב-14:27 אותתה ספינת חיל הים לאנייה וביקשה ממנה להזדהות. התשובה הייתה AA, קוד שמשמעותו: הזדהה אתה תחילה. תשובה מתחמקת זו הייתה התשובה שנתנה האנייה המצרית 'אבראהים אל־אול' במבצע קדש, בשנת 1956, עובדה שהייתה ידועה היטב בחיל הים.⁴ אם לא די בכך, בשלב זה נפתחה מ'ליברטי' אש על אניות חיל הים. מפקד הפלגה הימית (מפל"ג), הכוח הימי הישראלי, הניח, על סמך עיון בספרון הזיהוי של ציי ערב, שלפניו אניית האספקה המצרית 'אלקציר', ועל כן הורה ב-14:37 על תקיפת 'ליברטי' בתותחים וטורפרו. עשר דקות לאחר מכן, תוך כדי התקיפה, זיהתה אחת האניות על החרטום את האותיות GTR. המפל"ג הורה להפסיק מיד את האש, דיווח על כך לפיקוד, וקיבל הוראה לחפש ניצולים ולנסות לאתר את לאומיות האנייה. המפל"ג הניח שהאנייה היא רוסית, מידע שגרם דאגה רבה בקרב הפיקוד הצבאי הבכיר ובדרג המדיני הישראלי. רק ב-15:20, לאחר שסוף סוף

3 ראו המקורות הנזכרים בהערה הקודמת.

4 האנייה 'אבראהים אל־אול' הפגיזה ב-31 באוקטובר 1956, בעת מבצע קדש, את נמל חיפה, והיא נלכדה בשיתוף פעולה בין ישראל לצרפת. ראו: מ' גולני, תהיה מלחמה בקיץ: ישראל בדרך אל מלחמת סיני, 1955-1956, תל־אביב תשנ"ז, עמ' 582-584.

זוהו סמלי האנייה, דיווח המפל"ג שהמדובר באנייה של ארצות-הברית. מכאן ואילך החלו ניסיונות להושיט ל'ליברטי' עזרה – אך ההצעות לסיוע נדחו על הסף מצד מפקד האנייה – והטיפול באירוע עבר למישור המדיני.⁵

התגובות המידיות על האירוע

התגובה הישראלית הראשונית על התקיפה הייתה מבוכה, בהלה וצער עמוק על פגיעה בידידים. אך בה בעת פשטה בצד הישראלי גם הקלה, שכן, כעדותו המאוחרת של יצחק רבין: 'עם ידידים אפשר לדבר, לידידים אפשר להסביר, יש באוזני מי להתנצל, והסכנה הנוראה של מעשה גמול סובייטי חריף – נעלמה'.⁶

ישראל הודיעה מיד לנספח הימי האמריקני בתל-אביב קרל קסטל (Castle) על התקרית, והודתה שהיא שתקפה. ראש הממשלה לוי אשכול, שר החוץ אבא אבן וציר ישראל בווינגטון אפי עברו התנצלו רשמית והביעו צער על התקרית לפני הנשיא ג'ונסון, שגריר ארצות-הברית בישראל וולוורת בארבור (Barbour) ומזכיר המדינה דין ראסק (Rusk) בהתאמה. ישראל גם הציעה כל סיוע אפשרי, ובכלל זה הטסת הנספח הימי האמריקני למקום האירוע, ובתוך ארבעים ושמונה שעות הציעה ירושלים להעניק למשפחות הנפגעים פיצוי כספי.⁷ תגובה ישראלית ראשונית זו מעידה כמובן שלא היה בכוונת ישראל להסתיר את מעורבותה באירוע או להתחמק מאחריותה לו.

התגובה האמריקנית הראשונית על תקיפת 'ליברטי' הייתה חרדה שמא המדובר בתקיפה סובייטית. נושאות המטוסים של הצי השישי, 'סרטוגה' (Saratoga) ו'אמריקה', הצטוו לשגר מטוסים להגנת 'ליברטי' אך נאסר עליהן לעשות שימוש מידי בכוח רב, להפעיל כוחות קרקע או להתקרב לחופי

ספינה אמריקאית הותקפה בטעות ע"י כוחות ישראל 4 נהרגו, 53 נפצעו. – ממשלת ישראל התנצלה על המקרה

ראשינו ג'ונסון, 8 (ע"ר). – ארבעה אמריקאים נהרגו בשעה שמתוסים וטרסדות של ישראל התקיפו בטעות אניה של הצי האמריקאי. במרחק של 24 קילומטר צפונית לחצי האי סיני, בים התיכון – חודיע היום מיניסטריון ההגנה האמריקאי.

53 מאנשי הצוות של אניית המוקד הטכנית 'ליברטי' נפצעו – נאמר בהודעה האמריקאית. בהודעת מיניסטריון ההגנה נאמר עוד, כי ממשלנו ארה"ב 'קבלה הודעה מאת ממשלת ישראל, שהי התקפה נעשתה מתוך טעות על ידי הכוחות הישראליים, וכן נתי קבלה התנצלות מתל-אביב'.

סופרו הצבאי של 'דבר' מוסף, כי אחמול התקרבה אניה בלתי מזוהה לאזור אל-ערש. ספינות הילחים יצאו לקראתה ופגעו בה. רק לאחר מכן התברר, כל לא היתה זו אניה של האויב אלא ספינה של הצי האמריקאי. הודעה לה עזרה, אך היא המשיכה קדמי בה בכוחות עצמה שלטונות 'ישראל' התנצלו על המקרה.

5 ראו המקורות הנזכרים לעיל, הערה 2; The Commander of the Sixth Fleet (Martin) to the Commander in Chief, European Command (Lemnitzer), June 8, 1967, FRUS, 1964-1968, XIX, nos. 206 & 207, <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v19/d206>; 'ספקטור, רם וברור, תל-אביב תשס"ח, עמ' 108-114. ספקטור הוביל את יעף התקיפה של מטוסי המיראז' הישראליים.
6 'רבין, פנקס שירות, א, תל-אביב, תשל"ט עמ' 197.
7 Tel Aviv Embassy to State Department, June 9 and 10, 1967, NARA II, Middle East Crisis, Box 3, RG 59 אבן אל ג'ונסון, 8 ביוני 1967, גה"מ, חצ-4091/23; אורן (לעיל, הערה 2), עמ' 322.

הידיעה הראשונה בעיתון 'דבר' על תקיפת ה'ליברטי', 9 ביוני 1967

ישראל ומצרים. משנודע שהישראלים הם התוקפים, הגיבו בכירי הממשל בהקלה רבתי, והמידע נמסר מיד לסובייטים.⁸

אף על פי כן בתוך זמן קצר היה על ישראל להתמודד עם האשמות קשות של הממשל האמריקני: טענות שהתקיפה נבעה מרשלנות פושעת המחייבת נקיטת אמצעים חמורים כנגד האחראים לה, וחמור יותר, טענות כי התקיפה הייתה מכוונת.

כבר ב־8 ביוני נקרא שגריר ישראל בושינגטון אברהם הרמן, במהלך פגישה שגרתית שקיים עם עוזר מזכיר המדינה האמריקני לושיוס באטל (Battle), למשרדו של ראסק, ונמסרה לו שם מחאתו הנמרצת של הממשל על התקרית. הרמן, שעדיין לא ידע על שהתרחש, הדגיש בדיווחו לירושלים כי נוסף על זעמם ראסק ובאטל היו מוטרדים בעיקר מהתוצאות הקשות שהיו עלולות להיות לתקרית אילו הותקפה אנייה סובייטית ולא אמריקנית.⁹

אך יומיים לאחר מכן הוחרפה התגובה האמריקנית. ב־10 ביוני שיגר ראסק איגרת אל הרמן ובה האשמות כבדות באשר לחלקה של ישראל בתקרית. הוא הגדיר את האירוע מעשה של חוסר אחריות המשקף זלזול בחיי אדם, דחה את ההסברים הישראליים, ודרש לפעול כנגד האחראים.¹⁰ ההסבר הפשטני ביותר לשינוי העמדה הוא שהאמריקנים התקשו להאמין שהצבא הישראלי, אשר הצליח בתוך שישה ימים להגיע להישגים מדהימים בשדה הקרב, נכשל במשימה פשוטה לכאורה – זיהויה של אנייה אמריקנית המשייטת במזג אוויר נאה במימי הים התיכון. אך הגורמים לשינוי העמדה האמריקנית היו עמוקים בהרבה.

ביום תקיפת 'ליברטי' תוכננה להתקיים בבית הלבן פגישה של הוועדה המיוחדת של המועצה לביטחון לאומי שעסקה במשבר במזרח התיכון. ברשימת הנושאים שהכין לדיון זה הרולד סונדרס (Saunders), איש המועצה לביטחון לאומי – מסמך שרק לאחרונה ניתן לציבור לעיין בו – נכתב: 'האם נפרסם את מחאתנו? אם לא, ניראה כפתיים ישראלים אמתיים. האם מחאה תעזור לצנן את הקהילה היהודית? (ההדגשה שלי)' (Should we make public our protest? If we don't we'll look like real Israeli patsies. Would protest help cool off the Jewish community?).¹¹ המשפט האחרון מבהיר שהמחאה על תקרית 'ליברטי' אמורה הייתה לשרת אינטרסים אמריקניים מבית, שלא היו קשורים ישירות לאירוע הטרגי אלא דווקא להתנהלות הקהילה היהודית האמריקנית. המשך המסמך מספק הבהרות נוספות, שכן סונדרס מנה בו את הסוגיות שהטרידו את הממשל לנוכח המלחמה, ושהצריכו דיון באותו מועד: השגת הפסקת אש, הסדרי 'היום שאחרי' וחלקה של ארצות־הברית בהשגתם, המאבק ב'שקר הגדול' (טענת הערבים לקיומה של קנוניה ישראלית־אמריקנית לתקיפת מצרים וירדן)

8 מפקד הצי השישי (לעיל, הערה 5); Message from Johnson to Kosygin, June 8, 1967, FRUS, 1964–1968, XIX, no. 212, <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v19/d212>

9 הרמן לירושלים, 8 ביוני 1967, מס' 92, גה"מ, חצ-4079/26.

10 ראסק אל הרמן, 10 ביוני 1967, גה"מ, חצ-4079/26; Rusk to Tel Aviv Embassy, June 10, 1967, NARA II, Middle East Crisis, Box 3, RG 59

11 Saunders to Bundy, June 8, 1967, LBJL, NSF, Files of the Special Committee of the NSC, Box 3 המסמך נפתח לעיון הציבור ביוני 2007 לבקשת המחברת.

SECRET

June 8, 1967

MEMORANDUM FOR McGB

SUBJECT: More Immediate Subjects for Discussion

1. US posture--jump in or stand back? The Committee's discussion of emergency aid last night raised a basic issue that applies to other problems as well. We are already aware of the need to build a UN or multilateral umbrella over whatever we do. But the real question is whether we should build anything. After we and the UN moved in to care for the 1948 refugees, the local governments washed their hands of the problem, and UNWRA with its static camps is still with us. State's Task Force is recommending to the Control Group this afternoon that we "take a constructive lead" in organizing emergency relief. This also applies to proposing terms of a settlement.

For discussion: Should we take the lead, or should we hang back this time? The President throughout the Indian food crisis has been a master of sitting on his hands to get others moving-- and with some success. Here too?

2. Building on the ceasefire. The immediate tactical problem is to bring the Arabs and Israelis into negotiation. If the SYG or Security Council President can't do the job a mediator like PM Pearson (who did the job in 1957) may be the next bet. Here again, we face the basic question of how far in front we stand.

3. Combatting the "big lie." Following out your third point yesterday on information coordination, one of the major long-run jobs in rebuilding our position in the Arab world will be to discredit the charge that US planes took part in the Israeli attack. State has Chet Cooper working on this. We've busily denied the charge; the problem now is to crank up a longer term effort. It's worth your making some noise about so that Defense, USUN and others will take the problem seriously. Even the USSR suffers from the implication that the US attacked and the USSR stood idly by; they may have a stake in quashing it. Should we exploit that?

4. USS Liberty. We want to stress that this was a non-combatant ship in the area for evacuation purposes. But with 10 men killed and 100 wounded, should we make public our protest? If we don't we'll look like real Israeli patsies. Would protest help cool off the Jewish community?

רשימת נושאים
לדיון במסמך
שהכין הרולד
סונדרס, איש
המועצה לביטחון
לאומי, לקראת
ישיבה שעסקה
במשבר במזרח
התיכון. תקיפת
ה"ליברטי"
מופיעה בסעיף 4
במסמך הסודי,
8 ביוני 1967

SECRET

DECLASSIFIED

Authority NLT 007-003-1-14By 5 NARA, Date 6-6-08

COPY LBJ LIBRARY

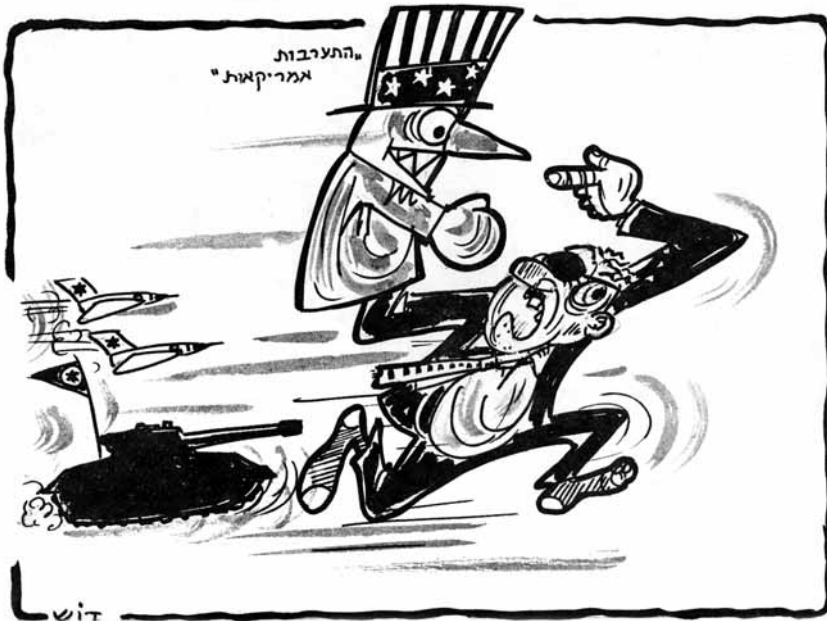
ו'ליברטי'. טענת הקנוניה הסבה לארצות-הברית נזק קשה ביותר: עם התפשטותה בעולם הערבי ניתקו שש מדינות ערביות את יחסיהן עם וושינגטון, ונוסף על כך ערב הסעודית, כווית ולבנון לחצו עליה מאוד להתנער מ ישראל; שגרירויות ארצות-הברית ואזרחיה בארצות ערב ספגו התנפלויות; מתקני חברת הנפט הערבית-אמריקנית (עראמק"ו) בערב הסעודית נפגעו מהסתערות המון זועם; כווית, בחריין ואלג'יריה הודיעו על השהיית מכירת דלק לארצות-הברית ולבריתניה; עיראק הורתה לחברות הנפט להפסיק להפעיל את קו הנפט הטרנס-ערבי של עראמק"ו; ותעלת סואץ נסגרה. התוצאה הייתה חשש חמור בממשל מפני פגיעה בהספקת הדלק בכלל ובזו החיונית למערכה בוווייטנאם בפרט.¹²

היה אפוא על האמריקנים להפריך את הטענה הערבית שמטוסייהם השתתפו בתקיפה הישראלית את שדות התעופה במצרים ובירדן ביום הראשון של מלחמת ששת הימים, על מנת שיוכלו לשקם את מעמדם במזרח התיכון ולהיות שותפים לגיבוש ההסדרים עם סיום המלחמה. יעדים אלה חייבו התרחקות מ ישראל ונטרול השפעתם של היהודים האמריקנים על הממשל, שכן הפסקת האש והסדרי הקבע שלאחריה דרשו הפעלת לחץ על ישראל, אשר הובילה בקרב וכבשה שטחים נרחבים.

אך דווקא אז, ב-8 ביוני, היה הקול היהודי חזק מתמיד. באותו היום עצמו עמדה להתקיים בפארק לאפייט בווינגטון הפגנת ענק לתמיכה ב ישראל, הפגנה שהחלו לארגנה כבר בתקופת ההמתנה לפני המלחמה. עצם תכנונה של ההפגנה הטריד מאוד את הממשל, ובבית הלבן התקיימו התייעצויות בניסיון למנוע את הפיכתה למפגן לחץ על ג'ונסון. חשש הממשל נבע מהמחאות הרחבות של הקהילות היהודיות לנוכח חוסר האונים של הבית הלבן במהלך תקופת ההמתנה. זעם הנציגים היהודים התפרץ ביום שבו החלה מלחמת ששת הימים, ב-5 ביוני, וזאת בעקבות התבטאות אומללה של רוברט מק'קלוסקי (McCloskey), דובר מחלקת המדינה האמריקנית. במהלך תדרוך עיתונאים בצהרי אותו היום נשאל הדובר אם לנוכח טענות המפגינים במדינות ערב הקושרים בין ארצות-הברית לישראל, הוא יכול לאשר שעמדת ארצות-הברית היא ניטרלית. מק'קלוסקי השיב: 'אכן אוכל ואשמח לעשות זאת. ניסינו לנהוג באופן מאוזן במשבר הנוכחי, עמדתנו ניטרלית בחשיבה, במילים ובמעשה' (Indeed, I would: I would be more than happy to. We have tried to steer an even-handed course through this. Our position is neutral in thought, word, and deed).¹³ העיתונאי השואל ביקש לדעת אם תוכל ארצות-הברית להמשיך במדיניותה זו, ומק'קלוסקי השיב בחיוב: 'לכך יופנו מאמצינו' (That will be our effort). הייתה זו תשובה הגיונית לחלוטין על רקע ההפגנות האלימות

12 CIA, 'Arab-Israel Situation Report', June 6 & 7, 1967, LBJL, NSF, National Security Council Histories, Box 21; W. Rostow to the President, June 9, 1967, LBJL, NSF, Memos to the President, Walt Rostow, Box 17; Telephone Conversation, Rusk and Solomon, June 8, 1967, FRUS, 1964-1968, XIX, no. 214, <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v19/d214>

13 במחקר בולטת התעלמות מהנסיבות שבהן אמר מק'קלוסקי את דבריו. תשובתו צוטטה שוב ושוב, אך רק הצגת השאלה שנשאל מבהירה את הרברים. ראו: Memorandum from Califano to the President, June 5, 1967, LBJL, President Appointment File (Diary Backup), Box 67; Transcript of Press and Radio News Briefing, June 5, 1967, 12:48, LBJL, Office Files of the White House Aides, George Christian, Box 12 Editorial Note, FRUS, 1964-1968, XIX, no. 164, <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v19/d164>; אורן, (לעיל, הערה 2), עמ' 244.

טענת הערבים לקנוניה
ישראלית-אמריקנית
לתקיפת מצרים וירדן,
קריסטורה של קריאל
גרדוש (דוש)

(באדיבות דניאלה סנטור-גרדוש
ומיכאל גרדוש)

שהתנהלו במדינות ערב, ההתנפלויות על שגרירויות ארצות-הברית בלוב ובבולגריה, והסכנה המידית שנשקפה לאזרחים האמריקנים בארצות ערב.¹⁴ אך מאחר שבאותה השעה עדיין לא נפוצו ידיעות על ניצחון ישראלי, נתפסו הדברים בציבור היהודי כהפניית עורף אמריקנית לישראל ועוררו סערה רבת. עקב הסערה הציבורית פורסמה, בהוראת ג'ונסון, הודעת הבהרה מטעם מחלקת המדינה.¹⁵ הנשיא גם דאג להבהיר למנהיגי הבולטים של הקהילה היהודית האמריקנית, באמצעות שני מגייסי התרומות הגדולים ביותר עבורו, ארתור קרים (Krim) ועורך הדין אדווין וייזל (Weisl), שהממשל תומך בישראל. אך כל אלה לא הרגיעו את הקהילה היהודית, והדבר עורר את כעסו של ג'ונסון, אשר נזקק לקול היהודי ולתרומותיו לקראת מערכת הבחירות בשנת 1968 (מערכה שבסופו של דבר פרש ממנה). התסכול הרב של הנשיא הוביל בסופו של דבר להתפרצותו על עוזרו לענייני פנים לארי לווינסון (Levinson): 'פתי ציוני שכמוך! מדוע אינך יכול לראות שאני עושה כל שביכולתי עבור ישראל? זה מה שעליך לומר לאנשים!' 'I'm doing all I can for' 'You Zionist dupe! Why can't you see I'm doing all I can for' ¹⁶. (Israel? That's what you should be telling people!

14 State Department Intelligence Note, no. 438, June 5, 1967, NARA II, Middle East Crisis, Box 2, RG 59
סטודנטים ערבים התקיפו את השגרירות האמריקנית בסופיה. אנשי השגרירות בבנגאזי דיווחו שהם נתונים במצור, שהשמירו את מסמכי השגרירות, ושהם ממתינים שאנשי השגרירות הבריטית יבואו לחלצם. ראו: CIA, 'Arab-Israel Situation Report', June 5, 1967, LBJL, NSF, National Security Council Histories, Box 21
Embassy to State Department, June 5, LBJL, NSF, National Security Council Histories, Box 23
Rusk, Transcript of Background Press Briefing, June 5, 17:03, LBJL, Office Files of the White House Aides, 15
Harry McPherson, Box 42

16 J.A. Califano Jr., *The Triumph and Tragedy of Lyndon Johnson: The White House Years*, College Station, TX 2000, 386 p. גרסה שונה במקצת של התפרצות ג'ונסון ראו: ת' שגב, 1967 והארץ שינתה את פניה, ירושלים 2005, עמ' 386.

הנשיא לינדון ב' ג'ונסון

בה בעת זרמו לבית הלבן עשרות אלפי דברי דואר פרו־ישראליים. ולכול היה ברור שהניצחון של ישראל זקף את קומתם של יהודי ארצות-הברית והגביר את הזדהותם עמה, הזדהות שצפויה הייתה להביא ללחץ יהודי כבד על הממשל לבל ידרוש מִישראל להקריב את הישגיה הצבאיים על מזבח האינטרסים האמריקניים.

מסמך סונדרס מלמד שתקיפת 'ליברטי' נתנה לממשל הזדמנות לנגח את ישראל ובדרך זו למתן את הלחץ היהודי הצפוי על הבית הלבן. משמע אפשר היה לרתום את התקרית לאינטרסים האמריקניים.

הולדת העלילה

תוצאות ישיבת הוועדה המיוחדת של המועצה לביטחון לאומי ניכרו עד מהרה בשטח. ב־11 ביוני דיווח דן פתיר, היועץ לענייני עיתונות והסברה בשגרירות ישראל בושינגטון, מפי מקור עיתונאי מוסמך ביותר כהגדרתו, שג'ונסון ומזכיר העיתונות שלו ג'ורג' כריסטיאן (Christian) תדרכו בנפרד את נציגי 'ניוזוויק' (Newsweek) ו'טיים' (Time) ומסרו להם דברים שנועדו לפרסום עקיף, כלומר דברים שייוחסו למקורות בצמרת הממשל ולא ישירות לג'ונסון:

בידיעה יאמר שלדעת מקורות בממשל ביצעו הישראלים deliberate attack (כך במקור) משום שהליברטי עסקה במתכוון בריגול אלקטרוני על המשדרים הישראליים והמצריים, בקרבת איזור הקרבות האוויריים והיבשתיים. ניוזוויק מוסיף שטוען זה מצמרת הממשל נובע מכוונה ברורה לשחרר את הנשיא מלהיות כבול למהלכים ולדעת הקהל הפרו־ישראלית המקיפה והנמרצת כל כך בכל רחבי ארצות-הברית, ולאפשר לו מהלכים יותר נוחים בהידברות מחודשת עם ארצות ערב.¹⁷

הרמן ועברון נזעקו לפעולה וניסו למנוע את הפרסום. הרמן פנה אל יוג'ין רוסטאו (Rostow), תת־מזכיר המדינה לעניינים פוליטיים, אך זה טען כי לא שמע מעולם מִישהו מהממשל אומר דברים שכאלה והבטיח לבדוק אפשרות של הודעה לעיתונות בעניין.¹⁸ אף על פי כן נכתב ב'ניוזוויק' ב־19 ביוני, במאמר שכותרתו 'טביעת הליברטי: תאונה או תכנון מראש?' (Sinking the Liberty: Accident or Design?), כי 'כמה פקידים בכירים בושינגטון' (some high Washington officials) חושדים שהתקיפה הייתה מכוונת.¹⁹ שבוע לאחר מכן, ב־26 ביוני, אישש בעל אותו הטור את דיווחי פתיר מ־11 ביוני

17 פתיר לירושלים, 11 ביוני 1967, מס' 155, גה"מ, חצ-4079/26.

18 פניית עברון אל וולט רוסטאו ראו: W. Rostow to the President, June 13, 1967, LBJL, NSF, Files of the Special Committee of the NSC, Box 4 State Department to Tel Aviv Embassy, June 16, 1967, פניית הרמן אל יוג'ין רוסטאו ראו: 1967, FRUS, 1964-1968, XIX, no. 266, <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v19/d266>

19 'The Periscope', Newsweek, June 9, 1967; J.A. Cristol, *The Liberty Incident: The 1967 Israeli Attack on the U.S.* 68-69 Navy Spy Ship, Washington, D.C. 2002, pp. 68-69; מאמר ה'ניוזוויק' מצוטט באתרי אינטרנט התומכים בטענת הקונספירציה הישראלית. ראו למשל: <http://www.logogo.net/00opening.htm>

וכתב שאישים בממשל החליטו להציג את התקיפה כמכוונת על מנת לפגוע במעמדה של ישראל ולאפשר לארצות-הברית מרחב תמרון טוב יותר במזרח התיכון.²⁰ לממשל היה כאמור אינטרס מובהק ליצור את עלילת תקיפת 'ליברטי'. ארצות-הברית, שבימי המלחמה האשימו אותה גורמים ערביים – בתמיכת הסובייטים – ברקימת קנוניה עם ישראל, ביקשה לשקם את יחסיה עם העולם הערבי על ידי האשמת ישראל בהרג מכוון של חיילים אמריקנים. כל שכן שבשלב זה כבר ניצל רדיו קהיר את התקרית לחיזוק טענת הקנוניה הישראלית-האמריקנית נגד מצרים: נאמר בו כי בוצעו מהאנייה האזנות למצרים, ושהיא שיבשה את מערכות המכ"ם של החילות הערביים עד שהופצצה בטעות על ידי ישראל.²¹ טענה אמריקנית שהפצצה הייתה מכוונת יכולה הייתה לשמוט את הקרקע מתחת לטענת קהיר.

המקור שממנו ניזון פתיר הותיר בידינו קצה חוט לבירור מקורה של העלילה שלפיה התקיפה הישראלית הייתה מכוונת. אמנם זהותו של מקור המידע נותרה עלומה, וגם ארבעה עשורים לאחר שיחתו עמו נותר פתיר נאמן להבטחתו ושמר על חסיונו של המקור העיתונאי, שעדיין שימש בתפקיד בכיר בווישינגטון.²² אך התנהלות הדברים מעידה שהיה זה, כדברי פתיר עצמו, מקור מהימן ביותר שהיה מקורב לחוגי הממשל הבכירים. המושג חוגי ממשל רמי מעלה או בכירים הוא רב חשיבות בהקשר זה. בפרקים מיומנו שפרסם בעיתון 'במחנה' בשנת 1971 הסביר פתיר כי בין העיתונאים בווישינגטון היה מקובל השימוש במונחים מקצועיים לציון דרג מקור המידע: 'מקורות רשמיים' היו אישי ממשל, 'מקורות דיפלומטיים' – שגרירויות זרות בווישינגטון, 'חוגי הגנה' – הפנטגון, 'חוגי ממשל רמי מעלה' – תדרוך סמוי של הנשיא או של עוזרו לענייני ביטחון לאומי, וולט רוסטאו.²³ מכאן שאף שאין בידינו מסמך המעיד חד-משמעית שג'ונסון הוא שהורה להשתמש בתקרית 'ליברטי' לניגוח ישראל, הרי המזכר של סונדרס, מקורותיו האמינים של פתיר והעובדה שהעיתון 'ניווייק' אישש את הדברים, כולם מחזקים את ההנחה שג'ונסון עצמו, או עוזרו הבכיר ביותר אשר פעל בהסכמת הנשיא, היו האחראים לעלילת התקיפה בזדון של 'ליברטי'. יתרה מזו, סגנון הניהול של ג'ונסון את הבית הלבן היה ריכוזי עד כדי אובססיה, והוא הקפיד לעקוב טלפונית אחר עוזריו,²⁴ ולפיכך ברור שהיה שותף גם למהלך זה.

חיזוק לסברה בדבר מעורבותו האישית של ג'ונסון עולה גם ממקור אחר בממשל. ב-16 ביוני דיווח הרמן לירושלים כי נודע לו מפי ארתור גולדברג, שגריר ארצות-הברית לאו"ם, שג'ונסון זועם על ישראל בגין תקרית 'ליברטי'. גולדברג עצמו לא הבין מדוע זעם הנשיא כל כך בשל טעות אנוש, ומתוך היכרותו הקרובה עמו הניח שקיימת עילה נוספת, סמויה, לתגובתו החריפה. מאחר שלא העלה

20 קריסטול (שם).

21 United State Information Agency, 'The Big Lie', June 15, 1967, no. 2067, LBJL, NSF, Files of the Special Committee of the NSC, Box 13

22 התכתבות המחברת עם דן פתיר, 22 בינואר 2008.

23 ד' פתיר, 'איך לרכוש לך ידידים והשפעה', במחנה, 14 בספטמבר 1971.

24 לעניין זה ראו גם האופן שבו ניתן לישראל אישור לפעולה בפגישת ראש המוסד מאיר עמית עם שר ההגנה האמריקני רוברט מקנמרה: א' כץ-אתר, 'משבר מאי-יוני 1967: המרדף אחר "אור ירוק" מארצות-הברית', קתורה, 136 (תמוז תש"ע), עמ' 151-181.

ברעתו שהבית הלבן רקם עלילה נגד ישראל, שיער גולדברג שיש בידי וושינגטון הקלטות המעידות שהישראל ידעה שהאנייה אמריקנית. אך הייתה זו השערה חסרת בסיס, המעידה על חשדנות אפילו מצד גולדברג, יהודי חם ואוהד ישראל מושבע. לא היו בידי הממשל שום הקלטות כאלה, מפני שהטייסים הישראליים לא זיהו כאמור שהאנייה אמריקנית. כבר ב־10 ביוני דיווח וולט רוסטאו לנשיא ששלושה שידורים המצויים בידי ארצות־הברית מעידים על הבלבול של הכוחות הישראליים, ושברור כי הכוחות התוקפים לא ידעו שלפניהם אנייה אמריקנית.²⁵ העילה לזעם כביכול של הבית הלבן על ישראל הייתה אפוא פוליטית גרדא.

בטווח המידי כשלה העלילה האמריקנית. העיתונות האמריקנית יצאה מגדרה בהתלהבותה מהישגי צה"ל במלחמה וקיבלה את התנצלות ישראל על התקרית.²⁶ לפיכך היה על הממשל לנסות להסתיר לפחות את העובדה ש'ליברטי' עסקה בריגול אחר מצרים, פעולה שחשיפתה עתידה הייתה לאשש את טענת הקנוניה. אי לכך ב־30 באוגוסט ביקש תת־מזכיר המדינה ניקולאס קצנבך (Katzenbach) מעברון כי אם ישראל תחליט אי פעם לפרסם את דו"חות החקירה שלה על התקרית, תציין ש'ליברטי' הייתה אניית תקשורת (communication vessel), משמע תסתיר את העובדה שהייתה אניית ריגול – בקשה תמוהה למדי לאור העובדה שעיתוני ארצות־הברית כבר פרסמו עובדה זו.²⁷ ואולם אף שתחילה לא זכתה עלילת התקיפה המכוונת לגיבוי תקשורת, הרי בטווח הארוך דווקא הייתה לה עדנה.

החקירה הישראלית

ישראל ביצעה כמה וכמה חקירות על מנת למצוא את מקור השגיאות. כבר ב־12 ביוני הטיל הרמטכ"ל יצחק רבין על אלוף משנה רם רון לחקור את האירוע. בדו"ח שהגיש כעבור ארבעה ימים קבע רון כי התקיפה לא הייתה תוצאה של זדון או רשלנות פושעת אלא פועל יוצא של שרשרת טעויות, שכל אחת ניתנת להסבר, ושל העובדה ש'ליברטי' עשתה כל שלאל ידה להסתיר את זהותה. הדו"ח הועבר כבר למחרת לנספח הימי האמריקני קסטל, עוד בטרם התקבלה חוות דעתו של הפרקליט הצבאי הראשי, ולפני שאישר רבין את הממצאים. התנהלות זו מעידה עד כמה ביקשה ישראל לרצות את האמריקנים ולמנוע את האשמתה או גינויה מצד ארצות־הברית.²⁸ אך הרמן זעם על הדו"ח ומחה על כך שבדיקת אירוע חמור כזה הופקדה בידי חוקר יחיד שאינו בקיא בהתנהלות חילות הים והאוויר. הוא סיכם את

25 W. Rostow to the President, June 10, 1967, LBJL, NSF, Memos to the President, Walt Rostow, Box 17; also in: *FRUS, 1964-1968*, XIX, no. 258, <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v19/d258> ביולי 2003 שחררה הסוכנות לביטחון לאומי בארצות־הברית הקלטות שביצע טייס EC-121 אמריקני שטס בקרבת המקום בעת התקרית, ועולה מהן בבירור שהטייסים הישראליים הניחו ש'ליברטי' היא ספינה מצרית. ראו: http://www.nsa.gov/liberty/audio_trans_104.pdf

26 לדוגמה 'ניו־יורק טיימס' (New York Times) דיווח על התקרית באופן אוהד במאמר המערכת ב־10 ביוני ו'טיים' (Time) נמנע מפרסום טענות שלפיהן גורמים בממשל רואים את התקיפה כמכוונת, וקיבל את הגרסה הישראלית. ראו: 'Inquest for Liberty', *Time*, July 7, 1967

27 עברון לירושלים, 30 באוגוסט 1967, מס' 195, גה"מ, חצ-4079/26.

28 שם; דו"ח אל"מ רון, תל־אביב, למשרד החוץ בירושלים, 19 ביוני 1967, מס' 177, שם.

טענותיו בהערכה כי אין סיכוי שהנשיא והציבור האמריקני 'יראו בעצם העובדה שהסקנו מסקנות על יסוד חקירה של איש אחד, היענות מתאימה מצידינו לחומרת העניין'.²⁹

ב־20 ביוני סמך הפרקליט הצבאי הראשי אלוף משנה מאיר שמגר את ידו על מסקנות אלוף משנה רון ולא ראה טעם בחקירה נוספת, אך 'לאור חשיבות המקרה' כדבריו החליט למסור את בירור

המקרה למוסד שיפוט.³⁰ אי לכך מונה סגן אלוף ישעיהו ירושלמי, שהיה משפטן בהכשרתו, לשופט חוקר בפרשה. ב־21 ביולי הגיש ירושלמי את מסקנותיו, ונקבע בהן כי התנהגות הקצינים הישראלים הייתה סבירה בנסיבות המקרה וסערת המלחמה, ולפיכך אין עילה להעמיד איש מהם לדין באשמת רשלנות פושעת.³¹ גם תקציר הדו"ח של ירושלמי הועבר לידי קסטל, והוא ביקר אותו קשות בטענה שניכרים בו בלבול וחוסר מיומנות. ב־11 באוגוסט ביקש יוג'ין רוסטאו מעברון את הדו"ח המלא, והבהיר שלנוכח תסיסת הקונגרס מהפרשה, לטענתו, כדאי מאוד שישראל תפרסם הודעה רשמית על ענישת האחראים.³² אם כן מחלקת המדינה האמריקנית לא הסתפקה בחקירת האירוע, ודרשה שישראל תבצע 'עריפת ראשים' על מנת לרצות את הציבור האמריקני. בניסיון

תמצית החלטת
השופט החוקר
הצבאי בעניין
'ליברטי',
21 ביוני 1967

(נגזר המדינה, ירושלים)

להילחם בהאשמות השווא שלפיהן התקיפה הישראלית הייתה מכוונת, הועבר הדו"ח הסודי הישראלי, לבקשת יוג'ין רוסטאו, לחברי הקונגרס.³³ אך האמריקנים דחו את המסקנות על הסף.

החקירה האמריקנית

הוראות הקבע של הצי האמריקני חייבו הקמת צוות חקירה מיוחד בכל אירוע שיש בו אבדן חיי אדם, ולפיכך הוקם צוות כזה בראשות אדמירל אייזיק קיד (Kidd).³⁴ הדו"ח שהפיקו התבסס על עדויות

29 הרמן לירושלים, 19 ביוני 1967, מס' 705, שם.

30 גרינברג (לעיל, הערה 2), עמ' 25.

31 תמצית החלטת השופט החוקר הצבאי בעניין 'ליברטי', 21 ביולי 1967, גה"מ, חצ-4079/26; שגב (לעיל, הערה 16), עמ' 604.

32 עברון לביתן, 11 באוגוסט 1967, מס' 91, גה"מ, חצ-4079/26.

33 ביתן לעברון, 13 באוגוסט 1967, מס' 96, שם.

34 כן השתתפו בצוות אנשי הצי סרן ברט אטקינסון (Atkinson) וסרן ברנרד לאוף (Lauff), שהיה מוויטיקי מלחמת העולם

צוות 'ליברטי' ונותר חסוי עד יוני 1976, אך תקציר שלו נמסר על ידי אחד מעוזרי מזכיר ההגנה (ששמו לא צוין) לעיתונות כבר ב-29 ביוני 1967. בתקציר היו אי דיוקים רבים, שעמדו בסתירה למסקנות הדו"ח המלא, שהפריך את העלילה השקרית.

כמה ימים קודם לפרסום התקציר הצליח פתיר לקבל מעיתונאי עמית העתק של ההודעה לעיתונות. פתיר, שלא יכול היה לדעת מה מסקנות הדו"ח המלא, דיווח לירושלים שצוות החקירה המיוחד גינה את התקיפה הישראלית, הגדירה 'פעולה פזיזה' (rash act), והתעקש ש'ליברטי' הותקפה במים בין-לאומיים. כמו כן פורסם שכותבי הדו"ח החליטו להעניק למפקד האנייה עיטור גבורה על תפקודו,

המלצה שהיה בה כדי לנקותו מכל אשמה.³⁵ אך מסקנות הדו"ח המלא היו כאמור שונות לחלוטין. צוות החקירה האמריקני קבע שקיימת סבירות גבוהה שהטענה הישראלית נכונה, ושהטייסים הישראלים אכן לא יכלו לזהות את הדגל האמריקני שעל האנייה בגלל מהירותה הנמוכה של הרוח (שמנעה מהדגל להתנופף). יתרה מזו, האנייה נמצאה בקרבת החוף, כטענת ישראל, ולא כגרסת האמריקנים.³⁶ לא פלא לפיכך ששנים מאוחר יותר, כשנשאל קיד אם מצא את 'האקדח המעשן'

שחיפש בעת החקירה, השיב נחרצות: 'לא מצאנו אפילו אקדח מים' (We didn't even find a water pistol), ובכך שלל לחלוטין האשמה של ישראל בתקרית.³⁷ חקירה נוספת עשה הסיי-איי (CIA). הדו"ח שלו, שנשמך בין היתר על האזנות לרשת הקשר של חיל האוויר הישראלי, הוגש ב-13 ביוני 1967, וגם מסקנתו הייתה שהתקיפה נבעה מטעות:

The intercepted conversations between the helicopter pilots and the control tower at Hatzor (near Tel Aviv) leave little doubt that the Israelis failed to identify the *Liberty* as a US ship before or during the attack [...] A subsequent message from the control tower to the helicopter identified the ship as Egyptian and told the pilot to return home. Although the *Liberty* is some 200 feet longer than the Egyptian transport *El Quesir*, it could easily be mistaken for the latter vessel by an overzealous pilot. Both ships have similar hulls and arrangements of masts and stack.

השנייה, וסרן וארד בוסטון (Boston) בתור יועץ. ראו: קריסטול (לעיל, הערה 19), עמ' 149. הדו"ח המלא ראו: <http://www.thelibertyincident.com/docs/CourtOfInquiry.pdf>

35 שם; פתיר לירושלים, 23 ביוני 1967, מס' 369, גה"מ, חצ-4079/26.

36 P. Jessup, 'Why the USS Liberty Was Where It Was?', June 8, 1967, *FRUS*, 1964-1968, XIX, no. 224, <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v19/d224>. ג'סופ היה חבר במועצה לביטחון לאומי.

37 קריסטול (לעיל, הערה 19), עמ' 197. קריסטול פנה אל קיד במסגרת מחקר.

קברניט הספינה
ויליאם ל'
מק'גונגל בתא
המפקד שנפגע
בהתקפה
(ארכיון הצי האמריקני)

(השיחות המיורטות בין טייסי המסוק למגדל הפיקוח בחצור (ליד תל-אביב) כמעט אינן מותירות ספק שהישראלים לא זיהו את 'ליברטי' כאנייה אמריקנית לפני התקיפה או במהלכה [...]) מסר ממגדל הפיקוח למסוק זיהה את האנייה כמצרית והורה לטייס לשוב. אף ש'ליברטי' ארוכה בכ-200 רגל מהאנייה המצרית, טייס נלהב יתר על המידה עשוי לטעות בה בנקל. לשתי האניות גוף דומה ומבנה דומה של התורן והארוכות).³⁸

יושב ראש המועצה המייעצת לנשיא בענייני ביון חוץ קלרק קליפורד (Clifford) חקר אף הוא את האירוע. במסמך הסיכום של חקירתו, מ-18 ביולי 1967, קבע קליפורד שהתקיפה לא הייתה מכוונת, אם כי התקשה להשלים עם העובדה שצה"ל המהולל שגה באופן בוטה כל כך. אי לכך הטיל את כל האשמה על ישראל וסירב להודות שגם לאמריקנים היה חלק בטרגדיה, ולו רק בהודעותיהם הכוזבות על מיקום אניותיהם בים התיכון ובסירובם הנחרץ לבקשות חוזרות ונשנות של ישראל לקיים תיאום ביטחוני ברמות הבסיסיות ביותר.³⁹

בשנים הבאות נעשו מחקרים רבים בעניין 'ליברטי', ודומה שכולם חיפשו לשווא את אותו אקדח מעשן. מחקר מקיף של השופט החוקר ג'יי א' קריסטול (Cristol), שפורסם בשנת 2002, ושהתבסס על יותר מ-500 ראיונות עם אישים מבריטניה, ארצות-הברית וישראל, על סקירת מאות מאמרים וספרים בנושא ועל אלפי עמודי דו"חות חקירה ויותר מ-3,000 מסמכים, הגיע אף הוא למסקנה החד-משמעית שלא הייתה מזימה ישראלית או טיוח של הפרשה מצד ישראל, ושהתקיפה הייתה תוצאה עגומה של שרשרת טעויות של הישראלים והאמריקנים גם יחד.⁴⁰

השקר המסרב למות⁴¹

אף על פי כן ברבות השנים הלך השקר ותפח. אתרי אינטרנט ממשיכים גם היום להפיץ את הטענה שתקיפת 'ליברטי' הייתה אירוע מכוון, והמקרה הטרגי ממשיך לשמש לגורמים אנטי-ישראליים במובהק כלי לניגוח ישראל. בין היתר נטען ש'ליברטי' הותקפה כדי להסתיר את יכולתה הגרעינית של ישראל; כדי להסוות טבח שבויים מצרים שביצעו כביכול חיילי צה"ל; או כדי להסתיר את כוונותיה של ישראל לתקוף את סוריה. טענות אלה חסרות בסיס או היגיון, שהרי ב-8 ביוני עדיין לא החליטה ישראל לתקוף את סוריה, טבח שבויים מעולם לא בוצע, וממילא לא היה לישראל מה להסתיר,⁴² והיא לא נזקקה לתקיפת 'ליברטי' על מנת לשמור על עמימות בכל הנוגע ליכולותיה

Intelligence Memorandum Prepared in the CIA, 'The Israeli Attack on the USS Liberty', June 13, 1967, FRUS, 1964-1968, XIX, no. 284, <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v19/d284>

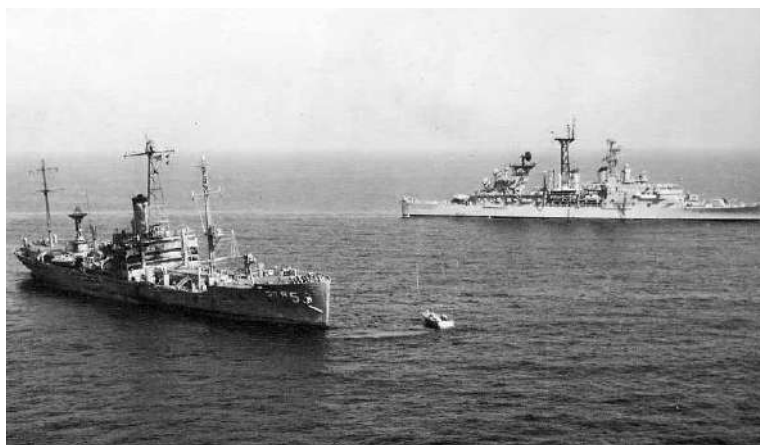
President Foreign Intelligence Advisory Board, 'The Israeli Attack on the USS Liberty', July 18, 1967, LBJL, 39 NSF, Country File. Middle East Crisis, Box 115' also in: FRUS, 1964-1968, XIX, no. 373, <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v19/d373>

קריסטול (לעיל, הערה 19), עמ' 195-201.
כתרת זו ניתנה לספרה של הרסה בן-עתו על תולדותיה של עלילת 'הפרוטוקולים של זקני ציון', ונראה שכוחה של הגדרה זו יפה גם כאן.

29 ביוני 2005 דחה בית משפט מצרי תביעת פיצויים של שבויי מלחמה מצרים מאריאל שרון, מפני שלא הוכיחו את טענותיהם שישראל עינתה והרגה במלחמת ששת הימים שבויי מלחמה. ראו: <http://www.ynet.co.il/Ext/Comp/ArticleLayout/CdaArticlePrintPreview/1>

הגרעיניות.⁴³ בינואר 2007 כשל אפילו עיתון ישראלי ופרסם כתבה מתורגמת שנאמר בה כי התגלו עדויות חדשות לכך שהתקיפה הייתה מכוונת.⁴⁴ השאלה המתבקשת היא – מדוע לאחר חקירות רבות כל כך עדיין יש מי שדבקים בטענה שהייתה זו פעולה מכוונת מצד ישראל?

מיד אחרי האירוע רקמו כאמור את העלילה בעלי אינטרס ברור – בכירי הממשל האמריקני וככל הנראה ג'ונסון עצמו. בשלב זה הואשמה ישראל ברשלנות, האשמה חמורה כשלעצמה, אך נוראה פחות מהטענה כי התקיפה הייתה מכוונת. אישי ממשל שביקשו לפגוע ביחסי ישראל-ארצות-הברית אימצו וטיפחו שקר זה. כך לדוגמה טלקוט סילי (Seelye), ערכיסט ששירת בעת המלחמה כשגריר

ארצות-הברית בערב הסעודית, דבק בטענותיו בדבר התקיפה המכוונת גם שנים לאחר המלחמה, אך כשל בניסיונו להוכיח.⁴⁵ דיוויס נס (Nes), ערכיסט גם הוא, ששירת לפני המלחמה כממלא מקום השגריר במצרים, חזר על אותן הטענות אך נאלץ להודות כי אין בידיו שום הוכחות. את השקר ליבו גם אנשי צבא אמריקנים לשעבר, בהם ניצולי האנייה, אשר בעדויותיהם המאוחרות סתרו את עדויותיהם בוועדות החקירה

האנייה 'ליברטי' (משמאל) וספינת טילים אמריקנית שחשה לעזרתה (ארכיון הצי האמריקני)

שהוקמו מיד לאחר האירוע.⁴⁶ בולט בעניין זה גרג רייט (Reight), איש חיל האוויר האמריקני, שהגדיל לעשות וטען שבעת המלחמה היה חלק מצוות סיור למטרות צילום שטס באזור בחשאויות בשליחות ישראל מבסיס בנגב במטוסים שהוסוו על מנת להסתיר את זהותם. סיפורו של רייט הופרך לחלוטין כשקר בוטה.⁴⁷

43 'הסברים' לתקיפת ישראל ראו: <http://www.ussliberty.org/index2.html>; א' ול' קוקבורן, 'יחסים מסוכנים: הקשרים החשאיים והחסויים ביחסי ישראל – ארצות הברית, תרגם י' אשכול, תל-אביב תשנ"ב, עמ' 146–147; S. Green, *Taking Sides: America's Secret Relations with a Militant Israel*, New York 1984, pp. 225–231; R. Dallek, *Flawed Giant: Lyndon Johnson and His Times 1961–1973*, New York 1998, p. 430

44 המאמר המתורגם ראו: י' מלמן, 'עדויות חדשות: חה"א תקף ביוזעין ספינה אמריקנית ב-67', הארץ, 4 באוקטובר 2007; J. Crewdson, 'New Revelations in Attack on American Spy Ship', *Chicago Tribune*, October 2007; מאמר דומה פורסם כמה חודשים קודם לכן. ראו: W. Boston, 'Time for Truth about the Liberty', *The San Diego Union-Tribune*, June 8, 2007; קריסטול מתח ביקורת נוקבת על שני המאמרים והפריך אחת לאחת את טענותיהם חסרות הבסיס. ראו: J. Cristol, 'Why You Shouldn't Pay Attention to the Claims that Israel Attacked: USS Liberty Deliberately', *History News Network*, November 6, 2007; <http://hnn.us/articles/39936.html>

45 סילי שטח את טענותיו בכנס בשנת 1992. ראו: R.B. Parker (ed.), *The Six-Day War: A Retrospective*, Gainesville, FL 1996, p. 279

46 קריסטול השווה בין עדויות ניצולי 'ליברטי' בפני ועדת החקירה של קיד ובין טענותיהם כיום. ראו: קריסטול (לעיל, הערה 44).

47 סיפורו של רייט והפרטים הטכניים שמסר על סוגי המטוסים שטסו בהם כביכול בעת המלחמה, נסתרו על ידי עובדות מוצקות. גם פרקר, מחוקריה הבולטים של המלחמה, הפריך את טענותיו. ראו: R.B. Parker, 'The Liberty Incident', *MEJ*, 4 (Autumn 2002), p. 731

כתבים בריטיים עם הצי הששי: **"ליברטי" עסקה בהאזנה כדי לעקוב אחרי המלחמה**

— מאת י. ביצור,
 בעיתון "בלונדון" —
 מלגראט

לטרות הבושה הנמצאת של כגן ארמונאל וויליאם בארטי, מפקד הצי הששי האמריקני, כי האניה "ליברטי" שהותקפה על ידי כוחות ישראל — עסקה בריי גול — קדיין לא פגו כל החשדות ביחס לשליחותה של האניה כיום התיכון, כפי שמודיעים כתבים בריטים עם הצי הששי. לבריטים יש משקפים הפבורים, כי "ליברטי", שכוחות ישראל

התקיפה בשעות ביוון שלא זהו אותה, עסקה בהאזנה לתשדורות האלקטרו של ישראל ומדינות קרב, כדי לעקוב מקרב אחרי המלחמה. מתקבל על הדעת שארה"ב רצתה לקבל אינפורמציה מקורותיה שלה — אך אפשר רק לגנש, מאין הנכחות חותיות, אם "ליברטי" היתה כי קור כזה. האמריקנים מוסיפים לטעון שהאניה ששה באגן ה-מזרחי של הים התיכון, כדי להאזין לקריאות לעזרה מן השגרירויות האמריקניות ב-מזרח התיכון, שאולי יבקשו פעולות סיני, האניה, שנפחה

7190 מונות, התקפה על ידי מטוסי סילון וטרפדות ישראל ליום ביום ה' שבצב. במחקר 25 עד 30 ק"מ מצפון לסני. האניה הפגועה, הנוטה כי מקצת על צדה, פנתה למפרץ סודה בצפון-מערב כרתים, אך במצאי שבת, בהיותה מדרום לכרתים, פנתה מערבה לצד מאלטה והיא עומדת להגיע שם מחר. במאלטה יש מיבדוק ובש. משוכלל יותר לבדיקת "ליברטי" ולהיקונים המרובים. הצי האמריקני רוצה לפתוח בכל הקדם את התאים שניזוקו ושנאטמו, כי סבורים שיש שם ציודותיהם של 22, או של 24

אנשים נעדרים, שחששים כי מתו. (יו.ס. ו.א.ס.) גיווויקו אמר היום, כי בואשינגטון גון יש פקידים רשמיים הי מאמינים כי ההתקפה על "ליברטי" נערכה בכוחות שבועון התשדורות הגיווויקו אמר, כי זהו אנית ביוון מ- צוידת במיתקנים משוכללים למיקום תחתון מכ"ם וראוי ישראליות ומצרות, ולהאזנה לכל התשדורות הצבאיות. יש פקידים בכירים בואשינגטון הסבורים שישאל ידעה על הכושר של "ליברטי" והשדה שקלטה תשדורות המלמות כי

ישראל פתחה בקרבות, ועל כן הורת מישו במפקדה הושר אלות לשבע אותה. תיאוריה זו הוכחה בחריי פות על ידי היועץ לעניני ע- תונות והסברה בשגרירות ישראל בואשינגטון מר דן פטור. הוא אמר, כי ההשערות של "גיווויקו" הן דוגמיות ומגודות לאמת. לא זו בלבד שלא היתה התקפה במודי על האניה, אלא שהטרפדות והמטוסים של ישראל שפגעו באנית בשעות, הן הראשונים להשיג כל עוד רה שאפשר אחרי שהתברר כי זוק-אניה אמריקנית" — אמר מר פטור.

השערות שונות על תפקידה של האנייה ועל ההתקפה הישראלית, ידיעה בעיתון 'מעריב', 12 ביוני 1967

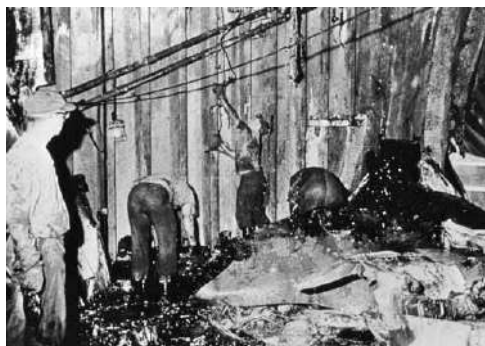
על כך יש להוסיף את העובדה שבכירי הממשל, כמו חברי הקונגרס ורבים בציבור האמריקני, מיאנו לקבל את העובדה שלהתנהלות "ליברטי" היה חלק באסון. הימצאות האנייה במקום שלא אמורה הייתה להיות בו, היותה צבועה בצבעי אניית קרב, סירובה להזהרות כמקובל, הירי על הספינות הישראליות והנסיבות הקשות שבהן אירעה התקרית — כל אלה הוצגו כתירוצים ישראליים מתוך עזות מצח. מובילי קו זה היו אנשי מחלקת ההגנה, ככל הנראה מפני שמחדלים בהתנהלות חיל הים, הנתון לאחריותם, תרמו תרומה משמעותית לאסון. אי לכך הם היו בעלי אינטרס להפיל את מלוא האשמה על ישראל ולהרחיק מעליהם את חצי הביקורת. הדוגמה הבוטה ביותר לניסיונותיהם לנקות את עצמם מאשמה הייתה במסיבת עיתונאים של מחלקת ההגנה: בתשובה על השאלה מדוע הוצבה האנייה כה קרוב לחוף, הסביר נציג המחלקה (ששמו לא צוין) שהאנייה נזקקה לאור הירח לשם שיפור איכות השידור, הסבר שהעיתונאים שנכחו במקום הגדירוהו 'לא פחות ממגוחך' (nothing short of ludicrous).⁴⁸ הניסיון של מחלקת ההגנה להסביר את טעויות "ליברטי" עורר גיחוך על הצי האמריקני יותר מאשר ביקורת ציבורית על ישראל.

באופן אירוני דווקא הצלחותיו המרשימות של צה"ל במלחמה פגעו במקרה זה בישראל. אייב פורטאס (Fortas), שופט בית המשפט העליון האמריקני, יהודי ואוהד ישראל מובהק וידיד אישי של ג'ונסון, הבהיר להרמן ב-13 ביוני שלו היה הוא עורך הדין של ישראל, היה מתקשה להגן עליה.

48 C. Clifford, 'Credibility Gap', Library of Congress, Washington, D.C., Papers of Clark M. Clifford, Box 4 לא ציין את מועד מסיבת העיתונאים.

קצנבך טען שהתקיפה הייתה 'נוראה ורשלנות פושעת' (terrible and culpable negligence), ובשיחה עם עברון התקשה להשתכנע שבצה"ל המהולל יכול היה להתרחש רצף כזה של טעויות אנוש. לדירדו נבעה התקיפה מרשלנות, ואי לכך ביקש שישאל תנקוט צעדים למניעת הישנותו של אירוע דומה.⁴⁹

בהמשך אימצו את השקר גורמים אינטרסנטיים, בהם חוקרים כאנדרו ולסלי קוקבורן או סטפן גרין, אשר ביקשו לבסס את טענתם שישאל היא השולטת במדיניות החוץ האמריקנית וכובלת את ארצות-הברית לצרכיה, תוך פגיעה באינטרסים אמריקניים מובהקים. ספרם של הזוג קוקבורן נעדר

הוכחות וסימוכין, וטענתו המרכזית היא שישאל וגורמים בממשל האמריקני תכננו את המלחמה שנה מראש. בעניין תקיפת 'ליברטי' כתבו השניים: 'ברור שהישראלים ידעו כי הם תוקפים אנייה של צי ארצות-הברית', מבלי להסביר או להביא סימוכין לקביעה נחרצת זו. חוקרים אלה לא הסתפקו בטענה שהתקיפה נבעה מרשלנות פושעת אלא ראו בה תקיפה מכוונת של ממש.⁵⁰ לעניין זה מעניינת במיוחד עדותו המאוחרת של פאול ורנקה (Warnke), יועץ מחלקת ההגנה, אשר הניח שהתקיפה הייתה מכוונת, אך לא נבעה מהוראה מגבוה אלא מיזמה של הדרג הצבאי הזוטר בישראל.⁵¹

לגורמים אלה חברו גם נסיבות שהקשו להבין את האירוע לאשורו. העובדה שישאל וארצות-הברית הסתירו את מסקנות ועדות החקירה שמינו גרמה לחרושת שמועות וליבתה את הטענות השקריות.⁵² התנהלות ישראלית-אמריקנית זו שימשה את החוקרים גדעון רמז ואיזבלה גינור בניסיונם להוכיח ששתי המדינות ביקשו להסתיר את חלקה של ברית-המועצות בפרשה – לדבריהם הסובייטים עקבו אחר האנייה וייתכן שאף הטעו את ישראל ביודעין במטרה להוביל לתקיפתה. אך הם לא הביאו סימוכין לטענותיהם, הודו

שאינן בידם תיעוד היכול לאשש תזה זו, ואף לא האשימו את ישראל בתקיפה מכוונת של 'ליברטי'.⁵³ מיד עם תום המלחמה נקלעה ישראל למאבק על דעת הקהל האמריקנית בנושא 'ליברטי', ונאלצה להתמודד עם שני יעדים מנוגדים. מחד גיסא רצתה בהשתקת הפרשה, שכן כל עיסוק בה הניב זעם כלפי ישראל. מאידך גיסא שתיקה לנוכח האשמת ישראל הייתה מתפרשת כהודאה באשמה. במציאות

ניקוי ושיקום
של האנייה
לאחר ההתקפה
הישראלית
(ארכיון הסוכנות
האמריקנית לביטחון
לאומי)

49 דברי פורטאס ראו: הרמן לירושלים, 13 ביוני 1967, מס' 184, גה"מ, חצ-4079/26; דברי קצנבך ראו: עברון לירושלים, 30 באוגוסט 1967, מס' 195, שם.

50 ריאיון עם נס ראו: D. Nes, Oral Interview, March 25, 1983, LBJL, AC 83-66. טענות חוקרים: קוקבורן (לעיל, הערה 43), עמ' 146-147; גרין (לעיל, הערה 43), עמ' 225-231.

51 P.C. Warnke, Oral Interview, June 17, 1969, LBJL, AC 74-264c.

52 קריסטול (לעיל, הערה 19), עמ' 196.

53 I. Ginor & G. Remez, *Foxbats over Dimona: The Soviets' Nuclear Gamble in the Six Day War*, New Haven & London, 2007, pp. 180-190.

מורכבת זו המליץ הרמן לשמור על פרופיל נמוך בזירה הציבורית ובר בבר לפעול מול הממשל בזירה הדיפלומטית על מנת להסביר את עמדת ישראל ולשכך את זעמו. לצורך זה נעזרה ישראל בדיוויד גינזבורג (Ginsburg), ידידו האישי של ג'ונסון, ובפורטאס, שהתגייס לסייע לישראל על אף ספקותיו. השניים אכן הצליחו לשכנע גורמים במחלקת המדינה ובבית הלבן שמן הראוי למתן את איגרת המחאה האמריקנית בנושא תקיפת 'ליברטי' שהכינה מחלקת ההגנה ואת הדלפות הבית הלבן בנושא.⁵⁴ גולדברג, בנסותו ליישר את ההדורים בין ירושלים לווינינגטון, המליץ שישראל תעניש מישוהו בגין רשלנות, והרמן הצטרף להמלצה.⁵⁵ אך ההמלצות והלחץ האמריקני הגובר לראות אשמים הכעיסו את הרמטכ"ל רבין. במברק ששיגר אל הרמן ב-29 ביוני באמצעות משרד החוץ בירושלים כתב: 'האם אתה או עמיתך האמריקנים מעלים על הדעת שבארצות הברית ינסה הממשל להשפיע על עבודת בית הדין הגבוה, ומדוע חושב אתה שכאן מתערב אנוכי או מישוהו אחר בכיצוע שופט של בית הדין הצבאי העליון לערעורים שמונה על ידי נשיא בית הדין הזה. אנא הבן אחת ולתמיד שלא תיתכן התערבות או הפעלת לחץ בכיוון שאתה מציע'.⁵⁶ ב-5 בספטמבר 1967 הובהר לעברון שאין להעביר לקצנברג מידע על לקחי ישראל מהמקרה או על צעדים מעשיים שננקטו בנדון.⁵⁷

אף על פי כן צלחו שתי המדינות את משבר 'ליברטי'. מסקנות ועדות החקירה האמריקניות, דעת הקהל האמריקנית הפרו-ישראלית במובהק ואירועי וייטנאם דחקו את הפרשה לשולי החדשות, הרחק מעין הציבור.

ביוני 1968 שילמה ישראל 3,323,000 דולר למשפחות ההרוגים, ובאפריל 1969 שילמה 3,566,547 דולר לפצועים, מלוא הסכום שתבעו המשפחות. המשא ומתן בגין הנזקים לאנייה נמשך שנים. תחילה סירבה ישראל לדרישת ארצות-הברית לממן את תיקון נזקי 'ליברטי', אך בסופו של דבר, בסוף 1980, הושגה פשרה וישראל שילמה עבור הספינה 6,000,000 דולר.⁵⁸

עלילת תקיפת ישראל את 'ליברטי' מעידה יותר מכול על הקלות הרבה שבה הקושי לקבל עובדות כפשוטן מוביל ליצירת תאוריות קשר המשרתות אינטרסים זרים. ההלעזה בעניין תקיפת 'ליברטי' היא דוגמה נפלאה לתהליך זה. התנהלות הבית הלבן באירוע זה יכלה להיות אפיוזדה חולפת, אילולי שירתה בכירים בממשל האמריקני, אישים אנטי-ישראלים ואפילו גורמים אנטישמיים. אך מאחר שהעלילה שרקם הממשל תאמה אינטרסים של כל אלה, היא הלכה וצמחה, עד ימינו אלה. נראה שעתה, למעלה מארבעה עשורים לאחר האירועים, הגיעה העת לחשיפת שורשיה של עלילה זו.

54 הרמן לירושלים, 13 ביוני 1967, מס' 184, גה"מ, חצ-4079/26; שגב (לעיל, הערה 16), עמ' 603.

55 הרמן לירושלים, 16 ביוני 1967, מס' 607, גה"מ, חצ-4079/26; שגב, (שם), עמ' 603-604. שגב טען שעברון היה שותף לביקורת על ישראל בפרשה, אך לאמתו של דבר עברון תמך בעמדת ישראל; שגב ייחס לעברון דברים שאמר קצנברג, ושעברון רק ציטט. ראו: שם, עמ' 605.

56 רבין למשרד בירושלים, העתק להרמן, 29 ביוני 1967, מס' 158, גה"מ, חצ-4079/26.

57 ירושלים לעברון, 5 בספטמבר 1967, מס' 85, גה"מ, חצ-4079/26.

58 גרינברג (לעיל, הערה 2). כמו כן כלל הסכם פשרה זה הסכמה ששתי המדינות לא יקבלו עליהן אחריות לתקרית. ראו: קריסטול (לעיל, הערה 19), עמ' 200.